

Les 2 (diachroon): De briefroman en meisjespersonages in de Nederlandse literatuur

Leerlingen hebben voor deze les de animatie bekeken. Ze hebben de inleiding *Meisjes van Nederland!* gehoord en ze hebben gelezen: de brieven 6, 7, 11-13, 15, 22.

Leerdoelen

- Je leert wat een briefroman is.
- Je leert personages te karakteriseren op basis van close reading.
- Je leert wat meerstemmigheid is.
- Je leert verbanden te leggen tussen teksten door twee personages met elkaar te vergelijken

Introductie door docent: Briefroman, karakterisering en meerstemmigheid

Historie van mejuffrouw Sara Burgerhart (1782) is de eerste Nederlandse briefroman. Betje Wolff en Aagje Deken gebruikten deze vorm om verschillende personages aan het woord te laten over elkaar. Voordat de briefroman bestond, werd juist een alwetende verteller gebruikt om de lezer te informeren over personages en gebeurtenissen. In de briefroman zijn de personages zelf aan het woord in de ik-vorm. De brieven maken 'writing to the moment' mogelijk, waarmee een gevoel van actualiteit en authenticiteit ontstaat. De briefschrijvers vertellen over wat ze aan het doen zijn en onder welke omstandigheden ze hun brieven schrijven. Dat roept een gevoel van echtheid op. De briefroman staat aan de basis van de roman zoals we die nu kennen.

De briefroman stelt de auteurs ook in staat personages vanuit verschillende gezichtspunten (perspectieven) te belichten. Alle personages hebben een visie op Sara Burgerhart, de hoofdpersoon van de briefroman van Wolff en Deken. Via brieven aan elkaar maken zij duidelijk hoe zij over Sara denken. Die meningen geven ook weer hoe een vrouw zich aan het einde van de achttiende eeuw hoort te gedragen. Bij sommige personages zoals Sara's tante en Cornelia Slimpslamp speelt godsdienst een belangrijke rol in hun oordeelsvorming. Wat bij alle karakterisering een rol speelt is de eigen verwachting van de personages. Wat zij over Sara zeggen, is dus niet zonder meer waar.

Sara denkt ook over zichzelf na en schrijft over haar wensen, opvattingen en karakter aan haar voogd Blankaart en haar vriendinnen. Zo ontstaat een veelstemmig beeld van het personage Sara, dat tot en met de laatste brieven verandert en in ontwikkeling is. Meer over meerstemmigheid in *Sara Burgerhart* is te vinden op [Neerlandistiek](#).

Karakterisering is een begrip uit de narratologie (verteltheorie). Het is een benaming voor de manier waarop een schrijver een personage (karakter) tot leven wekt. Ook de naam van een personage maakt deel uit van de karakterisering. Allegorische namen of *speaking names* als Burgerhart of Edeling geven ook karaktereigenschappen weer.

Wat personages doen, denken en over zichzelf vertellen karakteriseert hen. Ook wat andere personages over hen vertellen, maakt deel uit van de karakterisering. Het is dus heel belangrijk om altijd te kijken door wie een personage gekarakteriseerd wordt, hoe dat gebeurt en welke belangen en ideeën een rol spelen. Daarbij kunnen personages ook nog van mening over een ander personage veranderen of in verschillende situaties verschillende meningen verkondigen.

Hoe een romanfiguur wordt gekarakteriseerd zegt ook iets over degene die kijkt (focaliseert) of degene die vertelt. Denk maar aan *Tirza* van Arnon Grunberg (Nijgh en Van Ditmar, 2022). Aan het einde van het boek denkt de hoofdpersoon over zijn dochter, die net eindexamen heeft gedaan: *'Toen ze nog een kind was, had Tirza alle reden om gelukkig te zijn. Ze was hoog-hoogbegaafd, ze deed mee aan zwemwedstrijden, en ze won, ze speelde beter cello dan andere kinderen van haar leeftijd. En op het hoogtepunt van haar hoog-hoogbegaafdheid besloot ze zichzelf dood te hongeren. Een zonde, een vergrijp'*. Je hoeft de roman niet eens gelezen te hebben om te begrijpen dat deze vader zijn dochter niet goed kent, en dat zijn verwachtingen meer over hem zeggen dan over haar.

Stel jezelf dus steeds de vraag wie er aan het woord is en wat de uitgangspositie is van het personage dat karakteriseert. Meer over karakterisering is te lezen in het [Algemeen letterkundig lexicon](#) van DBNL en in de boeken *Vertelduivels* (2005) van Luc Herman en Bart Vervaeck en *Narratology* (2017) van Mieke Bal.

OPDRACHT

Verzamel in tweetallen citaten uit de brieven 6, 7, 11-13, 15, 22 over de karakterisering/positionering van het personage Sara. Maak een overzicht van wie wat over Sara beweert. Wat zegt dat over henzelf? Noteer ook hoe Sara zichzelf karakteriseert. Schrijf vervolgens op welke verschillen jullie zien tussen de karakterisering. Is Sara zich ervan bewust dat er een standaard bestaat waaraan zij moet voldoen?

Maak tot slot een vergelijking van het meerstemmige beeld dat van Sara is ontstaan en de verwachtingen die de auteurs in de inleiding 'Meisjes van Nederland!' uitspreken. In hoeverre voldoet Sara aan dat beeld? Welke risico's bestaan er voor Sara als zij van het 18e-eeuwse meisjesideaal afwijkt? Weet Sara dat zij aan een bepaald ideaal moet voldoen?

Afsluiting

Terugvragen wat de leerlingen geleerd hebben.

Iets vertellen over de verwerkingsopdrachten bij les 2, die de leerlingen ook na afloop van de lessenserie kunnen maken. Deze opdrachten kunnen dienen als voorbereiding voor een literair essay, als tip om nog enkele boeken voor de lijst te lezen of als verwerkingsopdracht voor het leesdossier. De docent kan ook het knooppunt Sara Burgerhart laten zien en delen met de leerlingen zodat zij weten welke romans thematisch verwant zijn aan *Sara Burgerhart*.

Huiswerk opgeven voor les 3: lezen brief 91, 107, 116, 121, 122, 123.

Leesdoel: Let op wat er aan Sara's 'verleiding' voorafgaat. Waarom komt ze tot haar keuze?

Verwerkingsopdrachten naar aanleiding van les 2

Deze verwerkingsopdrachten vinden buiten de les plaats en kunnen dienen als onderdeel van het leesdossier of als essayopdracht. Ze kunnen individueel of in een tweetal of eventueel een grotere groep worden uitgevoerd. Ze kunnen ook aan het einde van de lessenserie uitgevoerd worden als de leerlingen een compleet beeld van Sara Burgerhart hebben.

1. Vergelijking weesmeisjes en huwelijksmoraal in *Sara Burgerhart* en *School-idyllen*

Lees het eerste hoofdstuk en het slot (hoofdstuk X) uit *School-idyllen* (1900) van Top Naeff. Je vindt de tekst [online](#) in de Digitale Bibliotheek voor de Nederlandse Letteren (DBNL). Er is ook een uitgave van Gottmer uit 2010 waarin de spelling is aangepast. Die is niet als ebook verkrijgbaar. *School-idyllen* staat ook op Lezen voor de lijst.

School-idyllen gaat net als Sara Burgerhart over opgroeiende meisjes in de gegoede burgerij. Jet van Marle, de hoofdpersoon van *School-idyllen*, is net als Sara een weesmeisje dat bij familie woont, in haar geval een oom en een tante. Haar oom en tante zijn net als Sara's tante kil en bemoeizuchtig.

Lijken Jet en Sara op elkaar? Welke overeenkomsten zie je tussen beide personages? Hoe wordt Jet gekarakteriseerd in hoofdstuk I en door wie?

Zijn er nog andere meisjespersonages in boeken van vroeger en nu die aan dezelfde criteria voldoen?

2. De vriendschap tussen Sara en Anna

Sara houdt niet alleen van Hendrik Edeling, maar ook van Anna Willis. De vriendinnen wisselen 34 brieven uit. De laatste brieven schrijven ze als pas getrouwde vrouwen onder hun nieuwe achternaam, Edeling voor Sara en Smit voor Anna. Lees de brieven die de vriendinnen elkaar schrijven en beschrijf hoe Sara en Anna zichzelf en elkaar karakteriseren in hun correspondentie. En wat schrijven ze over hun vriendschap? Welke woorden gebruiken ze om uiting te geven aan hun gevoelens voor elkaar? Vergelijk hoe Anna in brief 134 over haar gevoelens voor Sara schrijft met de manier waarop ze over haar aanstaande echtgenoot dominee Smit praat.

Vergelijk daarna de correspondentie tussen Sara en Hendrik (brief 92, 153, 154, 156; zie ook brief 139 voor Hendriks gevoelens voor Sara) met die van Sara en Anna. Gebruiken zij net zulke warme woorden als ze over elkaar en hun relatie schrijven als Sara en Anna?

Helen de Hoop heeft de woorden die Sara en Anna en Sara en Hendrik gebruiken om hun gevoelens voor elkaar uit te drukken met elkaar vergeleken in het artikel "'Lief te hebben en gelieft te worden': over de liefde in *Sara Burgerhart* aan de hand van de woorden beminnen en beminde' (2015). [Download](#) en lees het artikel. en vergelijk jullie bevindingen met die van Helen de Hoop.

3. De aanranding van Sara en de karakterisering van R.

Sara wordt aangerand door R. In brief 139 is te lezen wat er is gebeurd. Lees deze brief zorgvuldig en maak notities: hoe ziet Sara zichzelf na deze nare gebeurtenis? Wie heeft er **volgens Sara** schuld aan? Wat is het effect hiervan op haar leven en handelen? Wat is het gevolg voor haar eventuele trouwplannen met Hendrik Edeling? Kijk ook naar de perspectieven en bedenk waarom Sara haar verhaal niet rechtstreeks aan Hendrik vertelt en waarom Hendrik wil dat zij over de aanranding zwijgt.

R. is aan het woord in de 91e, 116e, 123e en 150e brief. In de eerste brief waarin hij spreekt, valt meteen op dat hij de behoefte heeft Sara Burgerhart te straffen en klein te krijgen. Hij wil met haar 'afrekenen' om haar trots te breken. Lees de brieven en noteer hoe R, zichzelf karakteriseert en hoe hij Sara karakteriseert. Stemt zijn beeld van Sara overeen met wat jij weet over Sara? Op welke punten verschilt R.'s beeld van Sara met de manier waarop zij over zichzelf spreekt en denkt en de manier waarop de lezer haar heeft leren kennen? Wie karakteriseert R. in brief 139? Wat zeggen de verschillende personages over hem? Komt hun beeld overeen met de manier waarop hij zichzelf ziet in de hierboven genoemde brieven?

4. Lezen voor de lijst

Ook in actuele romans komt de thematiek van opgroeien en moeten voldoen aan maatschappelijk bepaalde eisen van vrouwelijkheid voor. Lees voor je leeslijst bijvoorbeeld *Drift* (2018) van Bregje Hofstede. In deze eigentijdse coming of ageroman is er ook sprake van duidelijke kaders waarbinnen de hoofdpersoon als opgroeiend meisje geacht wordt te functioneren. Let bijvoorbeeld op de interacties op school, met haar juffen, wat haar ouders over hoofdpersoon Bregje schrijven, de gelijkenis tussen de gearrangeerde eerste keer seks met haar vriendje (door zijn moeder) en het publieke karakter van de huwelijksnacht van Sara en Hendrik, de manieren waarop Luc Bregjes succes als schrijfster probeert te frustreren, en de status van het huwelijk in de roman. Voor andere leeslijsttips, zie het knooppunt Sara Burgerhart.

Bronnen

- Algemeen letterkundig lexicon, [Karakterisering](#) (DBNL).
- Bal, Mieke, *Narratology: Introduction to the Theory of Narrative*. Toronto: University of Toronto Press, 2017 (4th edition).
- Herman, Luc & Bart Vervaeck, *Vertelduivels Handboek verhaalanalyse*. Antwerpen: VUBPress/Vantilt, 2005 (3e dr.).
- Hoop, Helen de, [“‘Lief te hebben en gelieft te worden”: over de liefde in Sara Burgerhart aan de hand van de woorden beminnen en beminde’](#). In: *Passage 2*, pp. 23-31 (2015).
- Klaver, Marie-José, [‘Is Sara Burgerharts belager een womanizer of een serieverkrachter?’](#). In: *Neerlandistiek*, 3 januari 2022.